

MANFRED GEIER • **Kant'ın Dünyası**

MANFRED GEIER 1943 yılında Troppau'da doğdu. Çeşitli üniversitelerde Alman dili ve edebiyatı, siyaset bilimi, felsefe eğitimi aldı. Doktorasını 1973'te Noam Chomsky'nin dil teorisi ve Amerikan dili üzerine yaptığı çalışmayla tamamladı. Hannover Üniversitesi'nde Alman Edebiyatı kürsüsünün başkanlığını da yapan Prof. Geier, Hamburg'da yaşamaktadır.

Kants Welt. Eine Biographie

© 2003 Rowohlt Verlag GmbH, Reinbek/Hamburg

İletişim Yayınları 1384 • Biyografi Dizisi 7

ISBN-13: 978-975-05-0669-7

© 2009 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2009, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Tuba M. Özgür

DIZIN Ekrem Buğra Büte

BASKI ve CILT Sena Ofset

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MANFRED GEIER

Kant'ın Dünyası

*Kants Welt
Eine Biographie*

ÇEVİREN Erol Özbek

i l e t i ŝ i m

İçindekiler

Önsöz	9
Yolumu çizdim bile	13
<i>Küçük “Manelcik” nasıl dünya âlimi Kant haline geldi</i>	
İLK ÇIĞLIKLAR.....	17
HOŞNUT BİR ÇOCUK.....	21
GENÇLİK KÖLELİĞİ.....	26
AÇIK FİKİRLİ DÂHİ.....	40
Üstümdeki yıldızlı gök	53
<i>Kant kaosun içinden kozmosu nasıl yeniden yarattı?</i>	
ISAAC NEWTON’UN OMUZLARINDA.....	57
KOZMİK FRAKTAL.....	68
TANRI PROGRAMI.....	76
DÜNYA DIŞINDAN OLANLAR, RUH GEZİNTİSİ, MUTLULUK.....	84

Ruhlar var mıdır bilmiyorum..... 95

Gölgeler diyarında yolculuk

KARIŞIK KAVRAMLAR VE KARANLIK TASAVVURLAR.....	98
RUH GÖRÜCÜSÜ SWEDENBORG.....	107
GÖRÜNÜŞTE DENEYİMLER.....	112
RÜYA YORUMLAMA.....	116

Artık yalnızca eleştirel yol açıktır..... 125

Kant felsefede nasıl devrim yaptı

İKİNCİ TERCİH PROFESÖRLÜK.....	129
BUNALIMDA.....	135
BEN, TANRI VE TÜM ÂLEM.....	144
SAF AKLIN TOPRAKLARINDA.....	158

Kendi aklını kullanmaya
cesaretin olsun!..... 173

Bir Aydınlanmacının sloganı

AYDINLANMA NEDİR?.....	177
KENDİ AKLIYLA DÜŞÜNME CESARETİNE SAHİP BİR DÜŞÜNÜR.....	189
KENDİ SUÇU OLAN VESAYET.....	200
KANT'IN KARAKTERİ.....	205

İçimdeki ahlâki yasa..... 215

İyi niyet ile radikal kötü arasında

BAMBAŞKA TÜRDEN BİR ÂLEM.....	218
PRATİK AKILCILIĞA ÜÇ GEÇİŞ.....	225
TANRISIZ AHLÂK.....	237
PRUSYA'NIN İLK KÜLTÜR SAVAŞI.....	245

Ölümün bu adayı	259
<i>Son eserleri, son soruları, son yılları</i>	
DEVİRİMCİ COŞKU.....	262
HAYATI UZATMA SANATI.....	275
OPUS POSTUMUM YA DA: SON GEÇİŞ	283
İYİDİR.....	292
Kronolojik Biyografi.....	301
Kaynakça.....	311
Dizin.....	315

Kant 66 yaşında.

Önsöz

*Dünya kavrayışı burada, herkesi zorunlu olarak
ilgilendiren ile ilgili olan demektir.*

(II,701)

“İyidir.” Biraz belirsiz ama yine de anlaşılır şekilde son söz olarak bunları söylediği duyulmuş. Tüm gücünü tüketmiş haldeki Kant, son susuzluğunu gideren şeker katılmış şarap-su karışımının tadını beğendiğini mi söylemek istemişti? Yoksa bu kadarın yettiğini mi belirtmek istemişti? Belki de, şimdi, bu 12 Şubat 1804 gecesi sona ermekte olan hayatının bilançosunu çıkarmaktaydı? İyi bir hayat mı yaşamıştı? Yoksa Kant bu değer yargısıyla, hayatı uzatma sanatının şimdi sınırına dayanmış olduğunu mu dile getirmek istiyordu?

Son sözleri ne kadar muğlak idiyse, hayatı ve eserleri de o denli karmaşık ve çok katmanlıydı. Kant, ona göre modern insanın *conditio humana*'sının (“insanlık koşulu”) parçası olan gerilim ve antagonizmaları uzlaştırmaya razı değildi. Dört büyük soru

Ne bilebilirim?

Ne yapmalıyım?

Ne umabilirim?

İnsan nedir?

açık seçik ve nihai cevaplara izin vermez. Bunlarda kesinlik yoktur. Dogmaların ve ifşa edilen doğruların zamanı geride kaldı. Teorik anlama gücü kaçınılmaz olarak, gerçi aşmaya

çalıştığı ama hiçbir zaman ortadan kaldıramadığı, kendi yanılabilirliğinin rahatsızlığını yaşamakta; ahlâki açıdan iyi bir hayata olan pratik ilgi, gücünü ve azmini yalnızca yenilmez hasmından alır; gerçi umulan mutluluk anlık yaşanabilir ama olabilecek tüm mutluluk zenginlikleri sadece yanılısamalar halinde gerçek ve kalıcıdır. Ya insan? Varoluşsal bakış açısından Kant'a göre, özgür hareket eden, kendinden bir şey yapabilecek bir varlıktır. Ancak bu özgürlük; yanılısamaya kapılmamış göze, hedefi ve düzeni olmayan, budalalıklarla, zorlama mekanizmaları ve tahribat enerjileriyle dolu global bir kaos olarak, bir dünya tarihi süreci ile bir örgü içerisinde iç içe geçmiş gözükür. İnsanın mayasının, doğru dürüst bir hamur yapmaya vermeyecek ölçüde bozuk olduğu, Kant'ın temel inançlarından biriydi.

Kant iyimser bir Aydınlanmacı ya da ilerlemeye iman etmiş biri değildi. Dünya sahnesinde sergilenen zalim komedi karşısında melankoliye eğilimliydi. Ancak tüm olgular, "iyidir" tespiti ile çelişiyor olsa da, daha iyi olabileceğine ya da olması gerektiğine yönelik tek tük işaretler daima vardır. Yaşlı Kant son bir kere, insanlık tarihinde bir ilerleme olup olmadığını sorduğunda, hiçbir şey kanıtlamayan ama insan doğasında en azından daha iyiye yönelik bir yeti olduğuna dikkat çeken bu tür bir "tarihsel işareti" dile getirdi. Kant'ın Fransız Devrimi'nin çağdaşı olarak coşkuyla sarıldığı fikirler, özgürlük ve eşitlik olmuştu. Gerçi devrim süreci gerçeklikte teröre varmış olabilirdi ama devrimci ideallere yönelik coşkuda bir daha hiç unutulmayacak bir şeyler kendini göstermişti.

Bizler için Kant'ın dünyası bir işaretler imparatorluğudur. Kant'ın kendisi de bir tarihsel işaret haline gelmiştir. Kant'ın hayat eseri ile ilgilenenler, bunu salt olgu olarak göremez. "Kant" adı sadece 22 Nisan 1724'de Königsberg'de doğmuş, 12 Şubat 1804'te orada ölmüş ve geriye çok sayıda yazı bırakan bir bireyin adından ibaret değildir. "Kant", Avrupa düşünce tarihinde unutulmaz bir olayı temsil eden bir işarettir. Tıpkı Fransız Devrimi gibi, Kant'ın felsefi varoluşu da, insanlık tarihinin seyri içerisinde bir ilerleme imkânına işaret eder.

Kant'ın dünyası pek çok dünyadır. Böyle bir filozofun, sistematik bir vargının okul kavramı üzerinde uzmanlaşmayan, onun yerine herkesi ilgilendiren dünyayı kavrayış anlayışı üzerinde yoğunlaşan biyografisi, bu çokluğu dile getirmek zorundadır. Kant'ın dünyası: Bu ilk önce, 18. yüzyılın Königsberg'i, çoğu zaman bulunduğu ve ona göre insan ve dünya hakkındaki bilgisini genişletmek için uygun olan yerdir; bu, içerisinde kendini iyi hissettiği, arkadaş çevresinin beraberlik dünyasıdır; bu, iç dünyası algıladıklarının, duygularının ve ruh hallerinin, içerisinde sadece sanal bir şimdiki zamana sahip olabilecekleri zamanın akışı içerisinde sürekli değişimdir; bu, problem ve düşüncülerinin her şeyden önce okuyarak ve yazarak geliştirdiği düşüncelerinin ve hayallerinin akla ait dünyası, düşünsel eseridir; ve hiç de daha az önemli olmayan, kendini de içinde düşünerek metafiziksel ilk ve son üç soruyu cevaplamaya çalıştığı bir aşkınlık âlemdir: Bir Tanrı var mıdır? Dünya her şey ise, her şey olarak dünya nedir? Kendi benliğimi nasıl kavramalıyım?

Kant'ın dünyası, olması gerektiği haliyle bizim dünyamızdır. Bizim için güncel olmasının nedeni, bugün yüz yüze olduğumuz neredeyse tüm büyük düşünsel ve siyasi meydan okumaları belirginlikle ortaya koymuş olması ve mümkün çözümlere ulaştırmış olmasıdır; bunlar barış sorunundan, söylenebilir ve düşünülebilir olanın sınırlarına, dinî ve siyasi ahlâkçılığın baştan çıkarıcı selamet vaatlerine uzanan bir yelpazedir ve onun dünyası aynı zamanda, hiçbir olgu tarifi ya da açıklamasıyla kavranamayacak olan bir şeye işaret eder: İçinde tüm dünya yurttaşlarının özgürlük ve eşitliğinin mümkün olabileceği ve aklın mahkemesinin kavgaya hak verdiği ama savaşa hak vermediği ahlâklı bir dünyanın ahlâk tutumuna.

Hamburg, 17 Haziran 2003

Yolumu çizdim bile

*Küçük “Manelcik”
nasıl dünya âlimi Kant haline geldi*

Erken döneminden bir portresi.
Gräfin Keyserling'in tebeşir çizimi
(1755 civarı).

*Kendimi bunun üzerine kuruyorum.
Izleyeceğim yolu çizdim bile.
Yürüyüşüme başlayacağım
ve hiçbir şey engel olamayacak,
onu sürdürmeme.*

(I, 19)

Erken yaşta kaybettiği annesi için o hep küçük “Manelcık” olmuştu. Sonra babası da ölmüştü. 24 Mart 1746’da öğleden sonra saat üç buçukta ölüm döşeginin başında durup da ona veda ettiğinde, 22 yaşını bile doldurmuş değildi. Bitmişti. “Huzurlu bir ölüm” olduğunu yazmıştı, kalem tüyünün narin kavisleriyle ailenin dua ve hatıra kitabına. Çünkü 63 yaşındaki babası nihayet, bir buçuk yıl önce geçirdiği inme nöbetinden beri artan ölçüde acısını çektiği mutlak bitkinlikten azat olmuştu ve oğlu da geriye bakışla şu sofı dileği kaydetmişti: “Bu hayatta ona fazla sevinç tattırmayan Tanrı, onun payına ebedi sevinci bahşetsin.”¹ Cenaze, daha önce annesinininde de olduğu gibi, yoksul cenazesiydi ve sessizdi, yani belediye töreniydi, şarkı söyleyen okul öğrencilerinin eşliğı âdeti de yerine getirilmemişti.

Königsberg Albertus Üniversitesi’nin kayıt defterinde yazılı adıyla öğrenci Emanuel Kant, babasının 1744 sonbaharındaki inme nöbetinden beri neredeyse hiçbir seminere katılmamıştı. En büyük oğul olarak babasıyla ve ayrıca küçük kardeşleriyle

---

1 Emil Arnoldt, *Kants Jugend und die ersten fünf Jahre seiner Privatdozentur im Umriss dargestellt*, E. A., *Gesammelte Schriften* içinde, cilt III, Berlin, 1908, s. 103-210, s. 109, dipn.

le ilgilenmek zorundaydı. Ama kendi araştırmalarından vazgeçmek de istemiyordu. Boş zamanlarında, şiddetli tartişmalara konu olan bir doğa bilimi probleminin çözümlünü aramaya başlamıştı. 1746 yaz yarıyılında, babasının ölümünden kısa süre sonra not değerlendirmesi için felsefe fakültesi dekanına sunduğu ilk makalesinde, *Canlı Kuvvetlerin Doğru Kestirilmesi Hakkında Düşünceler* (I, 7-218) geliştirmeye çalışmaktaydı. Adeta babasının yaşama gücünün gittikçe tükenmesini bir doğa bilimi tartişmasına nakletmişçesine, bir bedene yalnızca dışarıdan etki eden kuvvetlerle, bir bedene “kendi varlığını sürdürme” yeteneğini kazandırdığı düşünölen o esrarenęiz “canlı kuvvet” arasındaki ilişki üzerine odaklandı. (I, 174) Kuvvet teriminin çok anlamlılığından yararlandı. Doğal cisimlerin sadece hareketleri ve hızlarıyla ilgili olan kuvvetler, onun için varoluşsal anlama sahip gibi görünüyordu. Ölüm ve yaşam, canlanma ve hareket kaybı, içsel kendi varlığını sürdürme ve dışsal dış belirlenme söz konusuydu. Kant’ın ilk yazısı adeta bedene, içsel gayreti sayesinde kendini hayat yörüngesi üzerinde tutma yeteneğini kazandıran özerk bir kuvvetin çağırılmasıydı.

Babasının ölümünden itibaren adını “Immanuel Kant” olarak yazan 22 yaşındaki öksüz ve yetimin artık kendini, kendi kuvvetlerini işin içine katabilecek kadar aile bağından özgür hissetmesi bir tesadüf müydü? Muazzam bir kendine güvenle, canlı kuvvetlerin kendiliğinden hareketini mümkün kılan cisimlerin rolünde hayal ediyordu kendini: “Kendimi bunun üzerine kuruyorum. İzleyeceğim yolu çizdim bile. Yürüyüşüme başlayacağım ve hiçbir şey engel olamayacak onu sürdürmeme.” (I, 19) Ben, ben ve yine ben. Kant’ın babasının ölümü döneminde yazmış olduğu bu felsefi bağımsızlık bildirgesinde birinci tekil kişi zamiri ve iyelik zamiri yedi kere yer alıyor. Kendi yolunda varlığını sürdürmeyi ve biçimlendirmeyi bilen bu Ben nasıl ortaya çıkmıştı? Küçük “Manelcik” nasıl olup da, 1746’da kendi aklıyla düşünölen biri olarak kuruluşunu ilan eden dünya âlimi haline gelmişti?

İLK ÇIĞLIKLAR

Kandt ailesinin hane kitabında kısa haberler ve kıt duygu ifadeleri yer alır. Doğum tarihleri, ölümler. Oğul Kantd 24 Mart 1746'da babasının huzurlu ölümünü işte buraya not etmişti. Yine buraya, babası 18 Aralık 1737'de, "sevgili karım Tanrı'nın uykusuna yattı" diye yazmıştı. Ve ölümünden 13 yıl önce ane şu kaydı düşmüştü: "1724 senesi 22 Nisan Cumartesi sabahı saat 5'te oğlum Emanuel bu dünyaya doğdu ve 23'ünde kutsal vaftizi aldı. Tanrı onu huzurlu, sona kadar Hz. İsa aşkına inayetinin bağında tutsun. Amin."²

Doğum ve ölüm bu aile haberlerinde iç içeydi. Anne, küçük Emanuel'in ölümünü daha dünyaya gelişi sırasında düşünmüştü bile. Bunun için nedenleri vardı. Çünkü çökük göğüslü bu minicik canlıyı da hayatta tutamayacağından korkmaktaydı. İlk çocuğunu, bir kız, 1717'de ölü olarak dünyaya getirmişti ve 1722'de doğan ilk oğlu da bir yaşını bile dolduramamıştı. 22 Nisan 1724 sabahının erken saatlerinde Emanuel dünyanın ışığına gözünü açtığında, hayatta kalmış sadece beş yaş büyük bir ablası vardı. Bu isimle vaftiz edilmesinin nedeni yalnızca, eski Prusya takvimlerinde 22 Nisan'ın bu ismin günü sayılması değildi. İsmi İbranicedeki ilk anlamı da –"Tanrı onunladır"– sofu ana babasının hoşuna gitmiş olmalıdır. Bu, vaftiz edilenin yaşlılık günlerinde bile gurur duymaya devam ettiği çok uygun bir isim gibi görünüyor. Kant'ın annesi beş çocuk daha dünyaya getirdikten sonra, 1737'de aniden "kızgın ve zehirli bir romatizma ateşinde"³ öldü. O sırada onun "Manelcik" henüz 13 yaşındaydı.

Doğumunu ve ilk yıllarını Kant hiç hatırlamadı. Ama ihtiyarlığında, 70'ini geçmişti, erken çocukluk evresi hakkında, hayatta kendi başlangıcı üzerine sonradan düşünceleri gibi yorumlanabilecek düşünceler yürüttü. Filozofun bilincinde kendi hayatı, daha en erken etkinliklerinin bile daha sonraki felsefesinin ışığında anlaşılmasını sağlayacak türden, sonradan verilmiş

2 A.g.e., s. 108, dipn.

3 A.g.e., s. 109, dipn.

bir anlamla başlıyordu. Çünkü düşünölmüş değil de sırf hissedilmiş de olsa, açık ve belirgin bir deneyim değil de bulanık ve karanlık bir algı kalabalığı da olsa, Kant, tüm hayatının eserini izleyen ve belirleyen o temel çatışmayı yaşamış olduğuna inanıyordu: İnsan özgürlüğü fikri, gerçekten yaşanan bağımlılıklarla çözümez bir çelişki içerisinde. Yaşam öyküsü ile ilişkisi nedeniyle bu bakımdan öncelikle, 1797 tarihli *Örflerin Metafiziği* içerisinde evlilik ve ebeveyn hukuku ile ilgili hukuk felsefesi açıklamaları ve 1798 tarihli *Antropoloji*'sinin 79. maddesindeki "Tutku olarak özgürlük eğilimi" üzerine felsefi incelemesi anılmaya değer. Bunlarda filozof bir kere daha, bağımsızlığa doğru kendi gelişiminin ilk evresini hatırlayan, eski çocuk olarak konuşuyor gibi görünür.

İki insan evlilik biçimindeki "cinsel beraberlik" (comercium sexuelle) içerisinde, "zevk" ile (IV, 390) cinsel organlarını doğal ve karşılıklı olarak kullandıktan ve böylelikle evlilik haklarını uyguladıktan sonra, çocukların vücuda getirilmesi ihtimal dışı değildir. Ancak çocuklar nesne değil kişilerdir: Doğal nedenselliğin dışında bulunan varlıklar, ki Kant bu varlıkların özgürlüklerine "tek, başlangıçtaki, her insana insanlığı sayesinde düşen hak" olarak yüksek değer biçiyordu (IV, 345). Bir başkasının keyfiliginden bağımsızlık ona göre doğuştan sahip olunan insan hakkı idi. Bu hak ışığında, bir çocuğun doğumu Kant için bir problem olmak durumundaydı. Çünkü çocuğa hiç kimse, dünyaya gelmek isteyip istemediğini sormuyordu. Kant için hukuk felsefesi bakımından, "dölleme edimini, bir kişiyi rızası olmaksızın dünyaya getirdiğimiz ve keyfi olarak bu dünyaya naklettiğimiz" bir edim olarak görmek makuldü (IV, 394). Ebeveyn hakkı bu bakımdan ebeveyn haksızlığıdır.

Yeni doğanın ebeveynlerinin kaçınılmaz şiddet edimine tepki olarak gösterdiği başlangıçtaki, sadece bulanık bir şekilde hissedilmiş hoşnutsuzluk için Kant gerçi doğrudan kanıtlar sunamadı. Çocuk bilincini tanık gösteremezdi. Ama *Antropoloji*'sinde en azından, sadece kardeşlerinin abisi olarak bilmekle kalmadığı bir belirtiyi işin içine soktu. Bu belirti, "az önce anne karnından çıkmış" (VI, 603) olan çocuğun hoşnut-

suzluğunu gürültülü bir şekilde dışavurduğu ağlamaydı. Kant, daha çocuğun hayata adım atarken attığı bu ilk çılgılıkta, insanın “başka hiçbir hayvanın hayal bile edemeyeceği” (VI, 603) tutkulu özgürlük isteğini algılıyordu.

Kant’ın *Antropoloji*’si, erken çocukluk gelişiminin fiilen nasıl gerçekleştiği hakkında bir tasvir sunmuyordu. Doğanın insandan ne yarattığının fizyolojik araştırılması ile de yaşlı Kant ilgilenmiyordu. *Antropoloji*’si daha ziyade, tüm ömrü boyunca insanda onu büyüleyen neler varsa hepsinin toplamını çıkarıyordu. İleri yaşlarında, *pragmatik* açıdan, kendi nihai amacı olarak insanın ne olduğunu nihayet kavramak istiyordu. Onun pragmatik insan bilgisi, insanın “özgür davranan varlık olarak kendinden ne yaptığı ya da ne yapabileceği ve ne yapması gerektiğine” (VI, 407) yönelikti.

Çocuğun ilk ağlaması, yalnızca bir doğum felsefesi varoluşçuluğunun bu bakış açısı içerisinde Kant’ın ona attığı anlama sahiptir. Bu sırada deneyimlerin kılavuzluğuna kendini bıraksa bile, adeta “tasavvur gücünün kanatları” (VI, 86) üzerinde hareket ettiğini biliyordu. Kant’ın 1786’da *insanlık tarihinin tahmini başlangıcı*’na doğru geriye bir bakış attığı küçük yazı da buna ışık tutar. Bu yazı, Kant’ın gördüğü haliyle çocukluk tarihi gelişiminin insanlık tarihindeki karşılığını sunar. Ama bu yazı da, insanlığın erken dönem tarihindeki gerçeğin ne olduğu ile doğrudan ilgili değildir. Kant onun yerine, Musa’nın *Birinci Kitabı*’nda yer alan Eski Ahit anlatımının ışığında insanlık tarihinin başlangıcı hakkında tahminler yürütür. İnsanın cennetten kovuluşunu keyfi bir şekilde, “doğanın ana kucağından” uzaklaştırılması (VI,91) ve özgürlük âlemine geçiş olarak yorumlar. İnsan türünün başına gelebilecek daha iyi bir şey olmazdı.

İnsan olarak dünyaya gelen, özgürlük konumuna konmuş ama bu, kendi isteği dışında olmuştur. Bu paradoks, Kant’ın *Örflerin Metafiziği*’nde çıkardığı sonuç gibi, ebeveynlerin hukuki yükümlülüğü sonucunu doğurur. Ebeveynler cinsel organlarını haz ile kullanmakla neden oldukları sonuçlarla ilgilenmek durumundadırlar. Bir yandan, çocuk “kendi varlığını

sürdürebilecek” (IV, 393) varlığı kazanana kadar çocuğun iase talebini yerine getirmek yükümlülüğündedirler, öte yandan bir tür duygusal ödeşme söz konusudur. Yeni dünya yurttaşlarını hallerinden hoşnut kılmak zorundadırlar, Kant buna şunu eklemeyi de unutmaz: “Güçleri yettiğince.” (IV, 394).

Beslenme ve bakım zorunludur. Ama çok daha önemlisi, iyi bir eğitimidir. Kant’a göre insanın eğitilmek zorunda olan tek varlık olması tesadüf değildir. Bu eğitimin çelişkili yönü gözünden kaçmamıştır. “Bu zorunluluk karşısında özgürlüğü nasıl geliştiririm?” diye sorar Kant, *Pedagoji Üzerine* seminerinde ve bunu şöyle bir problem olarak formüle eder: “Himayem altındaki, özgürlüğünün zorunluluğuna katlanmaya alıştırmak ve aynı zamanda da yine ona, özgürlüğünü iyi kullanması için ön ayak olmak zorundayım.” (VI, 711)

Eğitim insani olacaksa, o zaman Kant’ın ömrü boyunca izlediği bu amacı esas almalıdır. Reşitliği, “Munt”tan (vesayet) kurtarılmış bir durumu hedeflemelidir. Bu eski yüksek Almanca kelime ile başlangıçta Cermen hane babasının kudretli ve koruyucu konumu tanımlanmaktaydı. Reşit olan “Munt”un dışındadır, baba vesayetinden özgürdür, eylemlerini kendi belirler ve bunlardan dolayı hukuki olarak da sorumludur. Kant bu hukuki terimi felsefi olarak insanın varlık amacı konumuna yükseltmiştir. Reşit olmakla çocuk, insani varlık olarak başlangıçta hakkı olanı bulacaktır: Doğal özgürlüğünü. Ancak o zaman özgüven içerisinde kendi “sevgili benliğini” (VI, 408) ortaya koyabilecektir. O zaman hiçbir şey onu, kendi tasarladığı yoluna devam etmekten alıkoymayacaktır.

İhtiyar Kant’ın, kendinden belirlenmiş özgürlük isteği ile dışarıdan belirlenmiş varoluş zorunluluğu arasındaki sürekli mücadeleye hakkında felsefi olarak düşündükleri, kendi gelişimine ve eğitimine ışık tutar. Hayatının, 1724’te istenmeyen doğumu ile başlayan ve 1746’da babasının ölümünden sonra kendini ortaya koyma eylemiyle ilk aşamasını tamamlayan birinci evresini aydınlatır. İleri yaşında soyut olarak gerekleştirdiklerinin, çocukluğunda ve gençliğinde somut nedeni vardır. Gerçi bunlar gerçekten nasıldı, tespit etmek imkânsız. Ama ge-

riye bakışla, hayat hikâyesi bakımından, genç Kant'ın özgüvenini gösteren bir önem kazanır.

HOŞNUT BİR ÇOCUK

Kant ana babasından memnun olabilirdi. Varoluşundan (Dasein) dolayı onları suçladığına dair ifadeleri yoktur. Ailevi cinsiyet birliğini kavramlaştırdığı hukuk felsefesi soğukluğu, ana babasından söz edişindeki sevgi dolu sıcaklığa denk düşmez. Babası özellikle ahlâki eğitimine önem verirken, annesi onun kalbini dünyanın güzelliklerine açtı. Kant'ın “iyi” ve “güzel” terimleri aile içerisinde biçimlenmişti. Hakikatten/gerçeklikten ise yalnız kendi sorumlu olduğuna inanmaktaydı.

Gerçi Kant'ın babası hakkında fazla şey bilmiyoruz. Ama biyografik olarak elimizde bulunan azıcık bilgi bile Kant'ın son yıllarında, babasının ölümünün üstünden 50 yıldan fazla zaman geçmişken, “kalbinde”⁴ taşıdığı minnet dolu imgeyi ortaya çıkarmaya yeterli. En azından, 1792'den beri Kant'ın sofraya arkaşları arasında yer alan ve 1805'te *Immanuel Kant'ın Hayatından Görünümler*'i yayımlayan Friedrich Theodor Rink böyle anlatır. – Bu, gerçi oğlunun zihinsel gelişimine fazla katkıda bulunamayan, “ama onun için dışarıdan, iyi bir yardım aramaya ve bu amaçla zanaatının izin verdiği ölçüde masraf yapmaya yetecek kadar açık ve doğru bir zihne sahip”⁵ olan “dürüst bir vatandaşın” imgesidir. Teolog, Kant'ın öğrencisi ve biyografi yazarı Ludwig Ernst Borowski 1804'te *Immanuel Kant'ın Hayatının ve Kişiliğinin Tasviri*'nde bunu belirtiyor ve kısaca şunu ekliyordu: “Baba, çalışkan ve gayet dürüst düşünen bir oğlu teşvik ediyordu.” Çalışma, dürüstlük ve “özellikle de yalandan kaçınma” talep ediyordu.

Babası Hans gibi, Johann Georg Kandt da zanaatkârdı. Kayışçılar loncasına dahildi; parasını atlar, arabalar, faytonlar ve kıyaklar için deri kayışlar yaparak kazanıyordu. 1863'te Memel'de

4 Friedrich Theodor Rink, *Ansichten aus Immanuel Kant's Leben*, akt. Rudolf Malter (yay. haz.), *Immanuel Kant in Rede und Gespräch*, Hamburg, 1990, s. 16.

5 Borowski, s.11.

doğmuş, henüz genç bir adamken büyük kent Königsberg'e göç etmiş, orada bağımsız kayışçı ustası olarak refaha kavuşmasa da bir aile kurmaya yetecek kadar kazanır olmuştu. 13 Kasım 1715'te, 33 yaşını doldurmak üzereyken, Königsberg'e Nürnberg'den gelmiş başka bir kayışçı ustasının 18 yaşındaki kızı Anna Regina Reuter ile evlenmişti. Zanaatkâr loncasının üyesi olarak itibar gören gururlu bir adam olmalıydı. Çünkü şeref meseleleri zanaatkârlarda önemli rol oynuyordu, ancak yaşlı Kant'ın *Antropoloji*'sinde alçakça bir düşkünlük olarak kınadığı “şan isteği” ya da “kibir” olarak değil, “insanın başkalarından, kendi iç (ahlâki) değeri nedeniyle beklemeye hakkı olduğu... şerefe bağlılık” (VI, 609) olarak.

73 yaşında bile Kant, İsveç'te Kant soyağacının köklerini arayan İsveçli piskopos Jacob Lindblom'a yazdığı bir mektubunun taslağında (13 Ekim 1797), “her iki ebeveynim (zanaat zümresinden) dürüstlük, namus ve tertiplilik içerisinde, servet bırakmaksızın (ama borç da bırakmadan), ahlâki tarafından bakıldığında daha iyisi olamayacak olan ve her hatırladığımda son derece minnettarlıkla dolduğum bir eğitim verdiler”⁶ der. Bütün bunlar, kendisine sorulmaksızın içine doğmuş olduğu hayat durumundan, babasının ve annesinin var güçleriyle hoşnut kılındığına işaret eder. Çalışkanlıkla insanın kendini geçindirebildiğini pragmatik bir şekilde öğrenmişti ve özgürlüğü seven kişiliği aynı zamanda ahlâki olarak pekişmiş bir insan halinde yetiştirildiğini hissetmekteydi.

Bunda 18. yüzyılın ilk yarısında Königsbergli zanaatkâr çevrelerine de nüfuz etmiş olan Pietizm'in [Protestan akımlardan biri – ç.n.] rolü de az değildi. Lutherci Protestanlığın katı soğukkanlılığına ve kemikleşmiş Ortodoksluğuna karşı faal, çabalayan bir Hıristiyanlık yeniden canlandırılmaya çalışılıyordu. Kendine dönüşle etik bir niteliği olan, dogmatik öğretiden ve törensel ritüellerden kendini kurtarmış, kişisel bir din-darlık yaratılması amaçlanmaktaydı. Sofuluk, bireysel Hıristiyanın içinde dini içselleştirme yoluyla canlanacaktı. Lutherci

6 AA XIII, s. 461 (Mektup, 751). Krş. Karl Vorländer, *Immanuel Kants Leben*, Hamburg, 1986, s. 3 vd.

Königsberg. Şehrin görünüşü, 1766 civarı.

ortodoksluk için “Pietizm” ilk önceleri her türlü dinî hayalci-
liğin alaycı, küfürbaz adı olarak kullanılırken; bu sofuluk ha-
reketi izleyicileri tarafından olumlu olarak tanımlandı. Pietist,
Tanrı'nın sözlerini inceleyen ve onlara uygun olarak kutsal bir
hayat süren kişiydi, bunda da düşüncelerinin ve duygularının
içsel özdenetimi temel rol oynuyordu.

Kant hiçbir zaman bu “kalbin dini”ne olan sempatisini kay-
betmedi. Gerçi sonradan ahlâki suçlamalarla ilgili içsel dene-
yimlere ya da dinî coşkuya, merhamet ya da iğva [baştan çı-
karılma – ç.n.] duygularına fazla odaklanılmasına karşı uyarı-
da bulundu. Çünkü bu Pietist kendini gözlemleyiş ve kendi-
ne dönüşte, kafanın karışması ve sözde yüce duygulara kapıl-
mak fazlasıyla kolaydır. Coşkulu aydınlanmalar o zaman ken-
dine eziyetle birleşebilir ve ruh hastalığına, hatta tumarhane-
ye götürebilir.⁷ Yetişkin, aydınlanmış Kant, erdem ve sofuluk
hakkındaki Pietist tasavvurların hayli belirsiz, bulanık olduk-
larını da eleştirel bir gözle saptamıştır. Ama tüm çekinceleri-

7 Krs. Kant, *Antropoloji* (VI, 414 vd.)

ne rağmen bu tasavvurlar, ana baba evinde aldığı dinî eğitime baktığında Kant'ın yaşlılığında da bol sözlerle övdüğü bir noktayı yakalıyorlardı: “Pietizm hakkında dilediğiniz şeyi söyleyin, tamam! Onu ciddiye alan kişiler ise gayet onurlu bir şekilde öne çıkıyorlardı. İnsanın sahip olabileceği en yüce şeye, hiçbir tutku tarafından bozulmayan o huzura, o neşeye, o iç barışa sahiplerdi. Hiçbir sıkıntı, hiçbir kovuşturma onları kedere sürüklemiyordu, hiçbir kavga onları öfkeye ve düşmanlığa kıskırtmıyordu.”⁸

Özellikle Kant'ın sofusu annesi Anna Regina, ana baba evinde bu iç neşe ve dingin kutsallık arzusunu cisimleştiriyordu. Çocuklarıyla birlikte Pietist dua ve İncil saatlerine katılmayı seviyordu. Borowski'nin yazdığı gibi, “sofuluk hakkında kafasında çizdiği şemaya göre,”⁹ Emmanuel'ini sofusu bir evlat olarak yetiştirmek istiyordu. İlk önceleri bu, Kant'ın hoşuna da gitmiş görünüyor. Çünkü Kant'ın yaşlılık günlerinde, henüz 13 yaşındayken kaybettiği annesinin anısı, babasının imgesinden de daha çok şefkatle yaşamaya devam etmiştir.

Yine bir teolog, Kant'ın öğrencisi ve biyografi yazarı olan Reinhold Bernhard Jachmann, 1804'te *Bir Dosta Mektuplar*'ında, Kant'ın kendisine çeşitli kereler gözleri parlayarak söylediği yürekten ve çocuksu bir hayranlık ifade eden şu sözleri aktarır: “Annem sevgi dolu, duygulu, dindar ve dürüst bir kadın; çocuklarımı dindar öğretilerle, erdemli bir örnek oluşturarak Tanrı korkusuna yönelten müşfik bir anneydi. Beni sık sık kentin dışına çıkarır, Tanrı'nın eserlerine dikkatimi çeker, sofusu bir sevinçle onun kadir-i mutlaklığından, bilgeliğinden ve iyiliğinden söz eder, kalbime her şeyin yaratıcısına karşı derin bir saygı aşıları. Annemi asla unutmayacağım, çünkü içimdeki iyinin ilk filizini diken ve besleyen o oldu, benim kalbimi doğanın izlenimlerine açtı; kavrayışlarımı uyandırdı ve genişletti. Öğretilerinin hayatım üzerinde hep devam eden iyileştirici bir etkisi oldu.”¹⁰

8 F.T. Rink, *Ansichten aus Immanuel Kants Leben, a.g.e., s. 16.*

9 Borowski, s. 11.

10 Jachmann, s.143.

Ehregott Andreas Christoph Wasianski, o da teolog ve Kant'ın öğrencisi ve biyograf, 1804'te kaleme aldığı *Hayatının Son Yıllarında Immanuel Kant*'ta, ihtiyarla gündelik yaşamlarından bildiği üzere, benzer bir şekilde Kant'ın annesine adeta çocuk şefkatiyle, "büyük akıl sahibi, asil yürekli ve hakiki, hiç de hayalci olmayan bir dindarlığı olan,"¹¹ bir kadın olarak tapıtığını belirtir. Wasianski'nin kır yürüyüşleri hakkında anlattıkları adeta, Kant'ın çocuğun özgürlük isteği hakkındaki hukuk felsefesi ve antropoloji düşüncelerine cevap gibidir: "Daha sonra kendini yetiştirirken işini zorlaştıran eğitim hataları yaşamamıştı. Annesi görevini erken bir dönemde omuzladı: Eğitim işinde hoşlukları fayda ile birleştirmeyi biliyor, Manelciği ile birlikte sık sık kırlara çıkıyor, onun dikkatini doğanın nesnelere ve kimi görüngülere çekiyor, ona kimi faydalı otları tanıttıyor, hatta gökyüzünün yapısı hakkında kendi bildiği kadarını anlatıyor ve onun zihin açıklığına, kavrama gücüne hayran oluyordu. Oğlunun kimi soruları karşısında ise haliyle sık sık biraz sıkışıyordu."¹²

Dolayısıyla, küçük Emanuel ana baba bakımından şanslıydı. Dünyaya getirildiği için ağlamak zorunda değildi. Tüm biyografik belirtiler, oğlanın sevimli ve mutlu bir mizacı olduğuna işaret ediyor. Gerçi etrafta koşuşturmayı seviyordu ama delidolu bir çocuk değildi. Kendini yönlendirmeyi ve doğuştan gelen özgürlük isteğine bir tutku olarak hâkim olmayı erken yaşta öğrenmişti. Çocukluğuna ilişkin anılarında kendisini, bağımsızlık ve kendi aklıyla düşünme doğrultusunda eğitilmiş bir insan olarak düşünür. Kendini bir hayvan gibi terbiye edilmiş ya da bir makine gibi mekanikleştirilmiş hissetmiyordu.

Ana babası herhangi bir pedagojik eğitim ya da çocuk psikolojisi öğrenimi olmaksızın eğitim sanatının zorluklarına hâkim olmuş ve bu alandaki en büyük problemlerden birini çözmüşe benziyorlar. Oğullarını, "özgürlüğünü iyi kullanmaya"¹³ yöneltmişlerdi. Oğullarının pek çok yıl sonra *Pedagoji Üzerine* verdi-

---

11 Wasianski, s. 222.

12 Wasianski, s. 223.

13 VI, 711. Krş. Traugott Weiss, *Kant und die Pädagogik*, Zürich, 1970.

ği felsefe seminerlerinde çok büyük değer verdiği şeyi doğal bir şekilde dikkate almışlardı: “Çocuğu en küçüklüğünden itibaren her konuda –kendine zarar vereceği şeyler hariç, örneğin açıkta duran bir bıçağa uzandığı zaman– serbest bırakmak gerekir, yeter ki başkalarının özgürlüğüne engel olmasın, örneğin ağlaması gibi.” (VI, 711) Eğitim yoluyla, yeni doğanın özgürlükçü ilk ağlaması bıkırtıcı bir rahatsızlık olarak gösterilmişti. Önemli olan, sonucunu kabul etmeksizin itkiye saygı göstermekti.¹⁴

Saygıdeğer babasının sunduğu örnek onun çocuk ruhunda her şeyden önce, Kant’ı her defasında yeni ve artan bir hayranlık ve saygı ile dolduran o “içim[n]deki ahlâki yasayı” uyarıdırken; müşfik annesi onu sık sık kırlara götürmüş ve kalbini, Kant’ın daha sonra altında dünyevi var oluşunun derinleşmiş bir bilincini bulduğu “üstüm[n]deki yıldızlı göğün” sınırları görünmez büyük yapısına açmıştı.¹⁵ O sırada henüz kavrayamasa da, her ikisini de ana baba evinde tanıdı. Kendisine, daha sonra kont malikânelerinde gözlerinin önüne serilen tüm şeylerden “kıyas kabul etmez ölçüde daha harikulade”¹⁶ görünen basit ana baba eğitimini ömrü boyunca sevinçle hatırlamak için gayet iyi nedenleri vardı.

GENÇLİK KÖLELİĞİ

Emanuel, Prusya’da kilise ve okul hukuku uyarınca emredildiği üzere beş ya da altı yaşında okula başlayınca, sadece ailenin günlük hayat akışına bağlı olan çocuksu dizginsizlik geride kaldı.

Her sabah, yakında bulunan arka banliyödeki Hospital Okulu’na gitmek üzere yola çıkıyordu. Aynı zamanda oradaki kilisenin koro şefi ve orgcusu olan tek bir öğretmen ile tüm öğrencilerin temel kültür tekniklerine –okuma, yazma ve biraz he-

14 Krş. Manfred Sommer, *Identität im Übergang: Kant*, Frankfurt/Main, 1988, s. 22 vd.

15 Krş. IV, 300. Krş. Peter Probst, *Kant. Bestimmter Himmel und moralisches Gesetz*, Würzburg, 1994.

16 Samuel Gottlieb Wald, *Gedächtnissrede auf Kant am 23. April 1804*, Joachim Kopper ve Rudolf Malter (der.), *Immanuel Kant zu ehren* içinde, Frankfurt/Main, 1974, s. 70.

sap- hâkim olmayı öğrendikleri tek bir sınıf vardı. Her şeyden önce, Hıristiyanlığın temellerini öğrenmeleri ve Protestanlığın ruhuna uygun şekilde, Tanrı korkusu ile yaşamak üzere eğitilmeleri amaçlanıyordu. Babasının atölyesinde ve Pregel Nehri kıyısındaki bir sürü hendekle dolu ağaçlıklı çayırlarda oynamayı ya da annesiyle kırlara gitmeyi daha çok seven altı yaşındaki Emanuel'in, bu ilk temel eğitimini, daha sonraları Prusya eğitim kurumlarından söz açıldığında şiddetle muhalefet ettiği şekilde disipline edici bir kölelik olarak mı algıladığını, belgeleyemiyoruz. Ama hızlı öğrendiği ve çok geçmeden okuma, yazma ve hesap yapmayı bildiği kesin.

Hospital Okulu'na sonuna kadar devam etmiş olsaydı, Emanuel Kant'ın sonu ne olurdu, bilinmez. En azından gerçek şu ki, özel bir durum, hayat hikâyesinde kaderi için önemli rol oynayacak ani bir yol değişikliği yarattı. Yedi yaşındayken, Franz Albert Schultz ile karşılaştı.

Teoloji doktoru F. A. Schultz, 1731'de 40 yaşındayken Königsberg'e gelmişti. Eski bir askerî vaiz olarak asker Kral I. Friedrich Wilhelm nezdinde büyük itibar görüyordu ve onun tarafından piskoposluk meclisi üyesi, kent merkezindeki kilisenin rahibi ve Albertus Üniversitesi teoloji profesörü olarak atanmıştı. Schultz, Halle Üniversitesi'nde teoloji okumuş ve orada Francke-Spener Pietizminin hâkim etkisi altına girmişti. Ancak bu yüzden duygusal hayalciliğe ve coşkulu dindarlığa kapılmak için fazla rasyonalist biriydi. İçsel aydınlanmalar ve kendini gözlemleyişleri geliştirmek yerine dinî inancını ve teoloji bilgisini formel bir akıl eğitimine ve entelektüel berraklığa dayandırmayı tercih etti. Özellikle, matematikçi ve mantıkçı Christian Freiherr von Wolffun (1679-1754) felsefi "bilgelik" tüm yelpazesi boyunca yorulmak bilmeden geliştirdiği ve yayımladığı çok sayıdaki *Akla Uygun Düşünceler*'i üzerine yoğun olarak çalıştı: İnsanların toplumsal hayatı üzerine (*Alman Politikası*); insan aklının güçleri ve hakikatin bilgisi yolunda doğru kullanımları üzerine (*Alman Mantıkbilimi*); doğal şeylerin niyetleri üzerine (*Alman Teleolojisi*); insan, hayvan ve bitkilerdeki parçaların kullanımı üzerine (*Alman Fizyolojisi*); insan-

ların mutluluklarını ilerletme yolunda yaptıkları ve kaçındıkları (*Alman Etiği*). Özellikle 1720’de Halle’de yayımlanan ve son derece popüler olan *Alman Metafiziği*, “halihazırdaki talihsiz zamanların”¹⁷ mustarip olduğu “akıl ve erdem eksikliğinin” ne kadar Pietist ve aynı zamanda aydınlanmış bir şekilde ele alınabileceğinin yönergesini sunmaktaydı. En azından Wolff’un, *Tanrı, Alem ve İnsanın Ruhu Hakkında Akla Uygun Metafizik Düşünceler*’in 23 Aralık 1719’da Halle’de yazılan önsözünde, “genel olarak tüm şeyler için dilediği” buydu. Christian Wolff aracılığıyla genç Schultz’un kalben Pietist dindarlığı, bu karmaşık kişiliği yalnızca başarılı bir üniversite hocası ve etkileyici bir rahip kılmakla kalmayıp ayrıca onu Prusya okul ve kilise düzeninin önde gelen bir idare görevlisi, Königsberg’in bir numaralı öğretim yetkilisi haline getiren entelektüel keskinliği ve pratik enerjisi kazandırdı¹⁸.

Ama eğer aynı Franz Albert Schultz, 1731’de annesinin elinden tutarak götürdüğü dua ve İncil saatlerine devam eden küçük Emanuel’in büyük yeteneğini keşfeden ilk kişilerden biri olmasaydı, bütün bunlar herhalde unutulmuş olurdu. Çünkü Anna Regina Kant, kendisini tanıyan herkes tarafından akıllı ve açık bir zihin, düşünceli bir uygulayıcı ve dürüst bir kişilik olarak takdir gören bu adamın “süreklî dinleyicisi ve yürekten izleyicisi”¹⁹ idi. Gerçi Wasianski’nin on yıllarca sonra Schultz ile genç ziyaretçisi arasındaki ilk karşılaşma hakkında anlattıkları abartılı olsa gerek: “Bu büyük insan sarrafı, Kant’ın büyük ve nadir doğal yeteneklerini herkesten önce keşfetti ve onun katkısı olmasa belki de solup gidecek olan fark edilmemiş dâhiyi ortaya çıkardı. Kant başarılarını ona borçlu, tahsilli dünya da Kant’ın eğitimi sayesinde kazandıklarını yine ona borçlu.”²⁰

17 Christian Wolff, *Vernünfftige Gedancken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt* (“Deutsche Metaphysik”), Halle, 1720 (=Gesammelte Werke, 1. Bölüm, *Deutsche Schriften*, 2. cilt, Hildesheim-Zürich-New York, 1983, s. 2).

18 Krş. Benno Erdmann, *Martin Knutzen und seine Zeit*, Leipzig, 1876 (temsili tekrar basım: Hildesheim, 1973), s. 22-35.

19 Borowski, s.11.

20 Wasianski, s. 221 vd.

Christian Wolff

Ama güvenilir bir şekilde aktarılmış bir şey var ki, o da Kant'ın Schultz'u daha sonraları "ona bir takdir anıtı dikmeyi arzu edecek kadar içtenlikle sevip saydığı" dir²¹.

En azından, annenin oğlunun keskin zekâsından ve kavrama gücünden duyduğu gururun yerinde olduğu, Schultz'un gözünden kaçmadı. Bu gösterişli çocuğun bir cüceler okulu için fazla yetenekli olduğu açıktı. Saygın bir konumu olan Schultz, çeşitli kereler bu basit zanaatkâr ailesini Sattlergasse'deki küçük evlerinde ziyaret ederek, oğullarını daha sonraki bir üniversite öğrenimine hazırlatmaları için ikna etmeye çalıştı. Ancak bunun için daha iyi bir okula devam etmesinde yarar vardı. Bu, annenin akıllı ve sofu bir oğlu olması yönündeki en büyük arzusunun uygundu. Ayrıca baba da kıt olan gelirlerinden daha iyi bir okul eğitimi için gerekli parayı ayırmaya istekliydi.

Böylece 1732 yılı Paskalyası'nda sekiz yaşındaki Emmanuel, Schultz'un iyi ilişkilerinin olduğu Collegium Fridericianum'a yazıldı. Bir yıl sonra Schultz oraya müdür oldu ve öğrencisi-

21 S. G. Wald, *Gedächtnisrede*, a.g.e., s. 52.

nin gelişimini yakından gözlemleyebilecek ve etkileyebilecek duruma geldi. Gerçi, halkın deyişiyle bu “Pietist okuluna” çocuklar ancak on yaşından sonra gönderilmeliydi, “çünkü böyle bir yaştan önce eşyalarını biraz olsun derli toplu tutmayı beceremiyorlar”dı²². Derslerin sıkı düzenini takip edebilmeleri için temel öğrenimi geride bırakmış olmaları ve yeterince disipline edilmiş olmaları gerekiyordu. Ancak küçük Kandt, Friedrichs Koleji’ne erken gönderilebilecek kadar çabuk olgunlaşmış görünüyor. Orası sonraki sekiz yıl boyunca hayatının merkezini oluşturdu, her ne kadar evde yaşamaya devam etse ve artık günbegün arka banliyöden şehir merkezindeki koleje kadarki uzun yolu kat etmek zorunda olsa da. Pregel Nehri üzerindeki gümrük bariyerinin yanından yürüyor, Yeşil Köprü’den karşıya geçiyordu, süslü damları olan evlerle dolu Kneiphöfsche Langgasse boyunca ilerliyor, kraliyet sarayının yanından Fransız Sokağı’na, Çapraz Kapı’ya (Kreuztor) kadar yürüyordu, kolej oranın yakınındaydı. Özellikle de dünyanın soğuktan adeta çatladığı ve sabahın erken saatlerinde yolu aydınlatacak bir gün ışığının olmadığı dondurucu kışlarda Emanuel’in okula gitme isteği ağır bir sınavdan geçiyordu.

Prusya eğitim politikası için önemli rol oynayan Pietist Lisesi adını, kuruluş öyküsünden almıştı. Devlet Orman Kerestesi Gelirleri idarecisi Theodor Gehr, iş gezileri sırasında önde gelen Pietistler olan Philipp Jakob Spener (1635-1705) ve August Hermann Francke (1663-1727) ile tanışmıştı. 1691 yılının havari Matthäus gününde yaşadığı bir uyanış deneyimi ile coşkulu bir Hıristiyan haline gelen Gehr’i özellikle Francke’nin Halle an der Saale’deki eğitim çözümleri ve kuruluşları etkilemişti. Gehr, benzer şeyleri Königsberg’de gerçekleştirmek istiyordu. 11 Ağustos 1698’de evinde küçük bir özel okul kurdu. Ön planda İncil’in öğretilmesi vardı, bunu okuma ve yazma, dikiş ve nakış gibi yararlı kültür tekniklerindeki pratik dersler tamamlıyordu. “Pietas fundamentum omnium virtutum” [Dindarlık bü-

---

22 Christian Schiffert, Nachricht von den jetzigen Anstalten des Collegii Fredericiani, Königsberg, 1741. Heiner F. Klemme (der.), *Die Schule Immanuel Kants* içinde, Hamburg, 1994, s. 65.

tün faziletlerin temelidir – e.n.] sloganıyla Pietist sofuluğun yeni ruhuna tanıklık eden bu okulun hedefi yoksulların da katılabileceği yaygın bir halk eğitimi idi.²³ Burada Tanrı'ya inanç her türlü erdemın temelidir, buna karşılık Kant'ın daha sonraki etiği eleştirel bir ters çevirme gibi okunabilir: “Ahlâk önden gelmeli, teoloji onu izlemelidir.” (VI, 756)

Brandenburg Prensi III. Friedrich 18 Ocak günü barok bir gösterişle Prusya Kralı I. Friedrich olarak taç giymek ve Prusya hersekliğini yeni bir krallık mertebesine yükseltmek üzere 1701 başlarında Königsberg'e geldiğinde, Gehr bu elverişli fırsattan yararlandı. Yeni krala doğrudan bir dilekçe verdi ve dilekçesi kabul gördü. Gehr'in özel okuluna “Kraliyet Okulu” unvanı verildi ve 10 Mayıs 1703'ten itibaren şanlı “Collegium Fridericianum” adını aldı.

Emanuel Kant 1732'de Friedrich Koleji'ne girdiğinde, artık serbest hayat tarzı nihai bir şekilde geride kalmıştı. Ana babasının eğitimi ve şefkati ile zaten, erken çocuklukta dışarı vurulan, insanın doğal olarak doğuştan gelen özgürlük eğiliminin, kırılmasa da sosyal bir birlikte yaşamaya imkân veren bir yola sokulmak zorunda olduğunu öğrenmişti. Bir çocuk itaat etmeyi öğrenmek zorundadır. Çünkü, “çocuğun çılgınlıklarıyla emretmesi ve güçlünün zayıf olana itaat etmesi doğal değildir.” (VI, 738 vd.) Ama şimdi buna okul disiplini, inceliği ve medenileştirmesi ekleniyordu.

Kant'ın okul dönemine ait aktarılan az sayıdaki anısında da, daha en başından itibaren içine düştüğünü düşündüğü çelişkiyi uyanık tutmuş olması dikkat çekicidir.

Eğitim zorunluluğu ve insani özgürlük isteğini aktarmak zordur. Her durumda Collegium Fridericianum'un bunun için talihli bir yer olmadığı anlaşılıyor. Kant'ın okul dönemine ilişkin değinmeleri ilginç bir kararsızlığa sahip. İyi yanlar, kötü yanlar. Ama başlangıçta ilk çelişki yalnızca bir çılgınlıkla dışarı vurulabi-

23 Fritz Glause, *Geschichte des Königlichen Friedrichs-Kollegiums, Gemeinschaft ehemaliger Friderizianer (der.), Festschrift zur 275. Wiederkehr des Gründungstages des Friedrichs-Kollegiums zu Königsberg, i. Pr. 1698-1973* içinde, Hamburg, 1973, s. 6. Krş., Gustav Zippel, *Geschichte des Königlichen Friedrichs-Kollegiums zu Königsberg Prussen, Königsberg*, 1898.

lirken, öğrenci Kant çelişkide eğlenceli yönler de görebilecek kadar zeki idi. Daha sonraları erken yaştaki çilesini hatırlarken gülmeden edemiyordu. Bir keresinde, büyüyünce Collegium'da öğretmen olan eski okul arkadaşı Johann Cunde'ye, "Bu beyler," demişti, "felsefe ya da Matheus öğrenimi için içimizde olan kıvılcımı alevlendiremiyor!" – "Söndürmeyi, boğmayı biliyorlardı ama!" diye cevap vermişti ağırbaşlı bir kişi olan Cunde.²⁴

Gerçi Prusya kraliyet savaş müsteşarı, Königsberg emniyet amiri ve belediye başkanı olan mizah yazarı Theodor Gottlieb von Hippel'in *Otobiyoğrafi*'sinde felsefe profesörü Kant hakkında yazdıklarını, yani artık iyi ana babalarının gözetiminde yaşamayıp eğitim "kiralıklarının" ellerine düşen çocukların olağanüstü tiranize edildiklerini pek de harfiyen düşünmemek lazımdır: "Ebeveynlerinin hanesinde yaşamaya devam edip sadece bir umuma açık okula, o zamanlar Pietistlerin hanı olarak anılan Collegium Fridericianum'a devam etmiş olduğu halde gençliğin çilelerini eksiksiz yaşamış olan Bay Kant, gençliğin kölelik yıllarını hatırladığında dehşete ve korkuya kapıldığını anlatırdı."²⁵ Kölelik, kendi kaderini tayin edebilecek durumda olduğunuz halde başkalarının sıkı denetimi altında bulunmanız anlamına geliyorsa, bu sivri sözler herhalde doğru sayılır. Çünkü Collegium'da, genç insanların içinden "kendi düşünmeye dair (selbst zu denken) her türlü cesaretin"²⁶ kovulduğu bir "yürüteç arabası" hüküm sürmekteydi. Emanuel'in öğretmenlerinin sıkı terbiyesi altında geçirdiği sekiz yıl sıkıntı doluydu; sabah yediden öğleden sonra dörde, haftanın altı günü ve tatil yoktu. Onun bu Pietist okulunda öğrenebildiği her şey, "kulları manevi mahvoluştan kurtarma ve yüreklerine daha gençliklerinden itibaren dürüst Hıristiyanlığın tohumunu ekme" amacına göre biçimlendirilmişti.²⁷

24 Borowski, s. 66.

25 Hippel's Selbstbiographie, (1790/91), *Theodor Gottlieb von Hippel's Sämtliche Werke* içinde, 12. cilt, Berlin, 1835 (fotomekanik ütkübasım: Berlin-New York, 1978), s. 39 vd.

26 Kant'ın 1788/89 kış yarıyılındaki antropoloji konulu semineri, AA XXV, 2, s. 1496.

27 Chr. Schiffert, *Nachricht von den jetzigen Anstalten*, a.g.e., s. 64.